

บทที่ 4

ทฤษฎีพื้นฐานการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์

การปฏิบัติงานของนักสังคมสงเคราะห์ในยุคแรก ๆ เป็นเรื่องของความพยายามให้ความช่วยเหลือบุคคลที่ประสบปัญหาโดยอาศัยแรงจูงใจทางด้านมนุษยธรรมเป็นส่วนใหญ่ ทฤษฎีทางสังคมสงเคราะห์ในยุคนี้ยังไม่กำเนิดขึ้นอย่างชัดเจนพอ ดังนั้นการทำงานของนักสังคมสงเคราะห์จึงเป็นการพยายามรวบรวมข้อเท็จจริงของผู้ใช้บริการให้มากที่สุด เพื่อเป็นพื้นฐานการตัดสินใจและเป็นเครื่องชี้นำในการปฏิบัติงาน

ในช่วงปี ค.ศ. 1920 – 1930 ทฤษฎีจิตวิเคราะห์จึงเข้ามามีบทบาทต่อการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ ในปัจจุบันนี้แนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์ ดังนั้นในบทนี้จะกล่าวถึงทฤษฎีที่นำมาใช้ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ ดังต่อไปนี้

- 4.1 ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ (Freud's Psychoanalytic Theory)
- 4.2 ทฤษฎีจิตวิทยาของอีริกสัน (Psychosocial Developmental Stage)
- 4.3 ทฤษฎีระบบ (System Theory)
- 4.4 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)
- 4.5 แนวคิดทางพุทธศาสนา

4.1 ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ (Freud's Psychoanalytic Theory)

ทฤษฎีนี้ได้รับความสนใจจากนักสังคมสงเคราะห์เนื่องจากนักสังคมสงเคราะห์กลุ่มหนึ่งได้เข้าไปช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหาประสบความทุกข์ยากเดือดร้อน และเขารู้สึกผิดหวังอย่างมากที่ผู้ที่มีปัญหาเหล่านี้ไม่ให้ความร่วมมือในกระบวนการช่วยเหลืออื่น ๆ เลย นอกจากนั้นยังไม่ยอมตอบสนองต่อบริการที่หยิบยื่นให้ ดังนั้น นักสังคมสงเคราะห์กลุ่มนี้จึงเริ่มคิดว่าน่าจะมีสิ่งที่ซ่อนเร้นแอบแฝงอยู่ในจิตใจของผู้มีปัญหาที่มารับบริการ จึงได้พยายามสำรวจให้ลึกถึงบุคลิกภาพของผู้มีปัญหา โดยการวิเคราะห์สภาพจิตใจของผู้มีปัญหา โดยพิจารณาว่าอะไรคือข้อยุ่งยากสลับซับซ้อนที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคลเหล่านี้ และได้เริ่มสนใจศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีจิตวิเคราะห์เพื่อนำมาใช้ช่วยเหลือผู้มีปัญหา

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์นี้ อาจกล่าวได้ว่า ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) เป็นผู้เสนอขึ้นมาเป็นคนแรก ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ในการรักษาบุคคลที่มีความผิดปกติทางจิต เขาเชื่อว่าจิตของมนุษย์ เปรียบเหมือนก้อนน้ำแข็งลอยน้ำ ซึ่งมีส่วนที่โผล่เหนือน้ำเพียงเล็กน้อย ซึ่งเปรียบเสมือนจิตสำนึก (Conscious) ส่วนที่จมอยู่ใต้น้ำมีมากกว่า เปรียบเสมือนจิตใต้สำนึก (Unconscious) ซึ่งมีส่วนที่มีอิทธิพลมากเป็นที่รวมของความตึงเครียด ความปรารถนาที่คนเราสะสมไว้เป็นจำนวนมาก ดังนั้น การที่เราจะเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างแท้จริง จะต้องศึกษาจิตใต้สำนึกของบุคคล ทั้งนี้ เพราะพฤติกรรมทั้งหลายของบุคคลขึ้นอยู่กับจิตใต้สำนึกของเขา

ตามทฤษฎีของฟรอยด์ เขาได้อธิบายเกี่ยวกับบุคลิกภาพของมนุษย์ ดังนี้ (ราไพทพิยธีรนิติ, 2534 : 23 – 45)

4.1.1 โครงสร้างของบุคลิกภาพ (Structure of Personality)

ฟรอยด์อธิบายว่า โครงสร้างของบุคลิกภาพของบุคคลขึ้นอยู่กับลักษณะ 3 ประการ คือ อิด (Id) อีโก้ (Ego) และ ซูเปอร์อีโก้ (Superego) บุคคลจะมีพัฒนาการของบุคลิกภาพขึ้นอยู่กับลักษณะการปะทะสังสรรค์ของพลังทั้งสาม ฟรอยด์ให้ความหมายของโครงสร้างบุคลิกภาพ ดังนี้

4.1.1.1 อิด เป็นสภาวะจิตเบื้องต้น มีลักษณะเป็นจิตใต้สำนึกที่จะสนองความต้องการ และสร้างความพึงพอใจหรือความสุขให้กับตนเอง โดยขจัดความตึงเครียดของบุคคลออกไป หรือถ้าทำให้เข้าสู่ภาวะปกติไม่ได้ ก็ให้ลดปริมาณความเครียดลงสู่ระดับต่ำ และคงระดับนั้นไว้เท่าที่จะเป็นไปได้

นอกจากนั้นฟรอยด์ยังได้อธิบายว่า อิดเป็นแหล่งเบื้องต้นของขุมพลังของจิตใจ และเป็นฐานของสัญชาตญาณ อิดเป็นส่วนที่ใกล้ชิดกับร่างกายมากกว่าโลกภายนอก เป็นส่วนที่ขาดความมีระเบียบ ไม่มีเหตุผล ไม่มีค่านิยม ไม่มีคุณธรรมใด ๆ เป็นพลังงานอยู่ในสภาพเลื่อนไหลไปด้วยจุดประสงค์เดียว คือ ให้ได้ความพึงพอใจตามความต้องการ และสัญชาตญาณเท่านั้น

ฟรอยด์มีความเชื่อว่าพลังของอิดถูกสะสมมาจากเผ่าพันธุ์ และสะสมขึ้นในตัวบุคคล ซึ่งเป็นผลมาจากการเก็บกด อิดไม่สามารถอดทนต่อความเครียดใด ๆ เมื่อต้องการจะต้องได้ทันที ไม่ชอบกฎเกณฑ์ เห็นแก่ตัว ดังนั้น เพื่อให้สมปรารถนา บางครั้งจะสร้างจินตนาการ เพื่อฝัน สร้างภาพหลอน อิดเป็นส่วนลึกที่สุดในบุคลิกภาพของบุคคล ซึ่งผู้อื่นจะรู้ได้ไม่มากนัก จากการศึกษาพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกโดยไม่รู้ตัว แต่อิดเป็นส่วนที่ไม่ได้ติดต่อกับโลกภายนอก ดังนั้นอิดจะถูกควบคุม บังคับ และจัดการโดย อีโก้ และซูเปอร์อีโก้

4.1.1.2 อีโก้ เป็นสภาพจิตหรือความรู้สึกที่รับทราบยอมรับความเป็นจริงของสังคม เป็นสภาพจิตที่สัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับสภาพแวดล้อม โดยปรับตัวให้เข้ากับความเป็นจริงหรือจัดการสิ่งที่ต้องการให้เหมาะสมกับความต้องการของตนเองที่จะไฝ่หาได้จากโลกภายนอก การที่บุคคลสามารถจัดการหรือควบคุมอิด และซูเปอร์อีโก้ได้ และสามารถจัดการความต้องการของตนให้สอดคล้องกับโลกภายนอกได้อย่างราบรื่น เกิดการผสมผสานของระบบทั้งสาม ทำให้บุคคลผู้นั้นมีบุคลิกภาพดี เหมาะสม แต่ถ้าอีโก้โอนเอียงไปทางอิด หรือซูเปอร์อีโก้มากเกินไป จะเกิดปัญหายุ่งยากในการปรับตัว

แม้ว่าอีโก้จะเป็นผลมาจากสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนใหญ่ แต่แนวทางการพัฒนาการมักจะถูกกำหนดมาจากพันธุกรรม สติปัญญา ประสบการณ์ การฝึกฝน และการเรียนรู้ที่บุคคลได้รับตั้งแต่เกิดจนตาย

4.1.1.3 ซูเปอร์อีโก้ เป็นตัวแทนภายในของมโนธรรม คุณธรรม ความคิดของสังคม ซึ่งความจริงแล้วซูเปอร์อีโก้พัฒนามาจากอีโก้ เป็นสิ่งที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมในสังคม เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดมาจากการอบรมเลี้ยงดู โดยอาศัยกฎการให้รางวัล และการลงโทษ สิ่งที่สังคมไม่ยอมให้ทำสังคมก็จะลงโทษ จึงทำให้บุคคลพัฒนาระบบนี้ขึ้น ในส่วนจิตสำนึก กระทำในสิ่งที่สังคมยอมรับ

ดังนั้น การทำงานของซูเปอร์อีโก้ สรุปได้ 3 ประการ ดังนี้

1) ยับยั้งการตอบสนองความพึงพอใจของอิด ที่เป็นสิ่งต้องห้ามของสังคม โดยเฉพาะสัญชาตญาณทางเพศ สัญชาตญาณแห่งความก้าวร้าว

2) ชักจูงอีโก้ให้มีเป้าหมายเป็นอุดมคติ เป็นจุดมุ่งหมายของศีลธรรม (Moral Goal) มากกว่าไปสู่จุดมุ่งหมายที่เป็นจริง (Realistic Goal)

3) พยายามต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความสมบูรณ์แบบ

สรุปแล้ว อีโก้ก่อรูปมาจากอิด ซึ่งเป็นพื้นฐานอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ คิดตัวมาตั้งแต่เกิด และซูเปอร์อีโก้ก่อรูปมาจากอีโก้ ทั้ง 3 ระบบเป็นกระบวนการทางจิตที่ต่อเนื่อง เป็นปฏิริยาต่อกัน และทำงานประสานกัน ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวได้อย่างมีความสุข แต่ถ้าระบบทั้ง 3 ขัดแย้งกัน บุคคลไม่สามารถปรับตัวได้ จะเกิดความไม่พึงพอใจตนเองและไม่พึงพอใจโลก ซึ่งมีผลต่อบุคลิกภาพของบุคคลเป็นอย่างมาก

หลักการสงเคราะห์

นักสังคมสงเคราะห์ควรต้องเข้าใจโครงสร้างของบุคลิกภาพในบุคคลดังกล่าวข้างต้น ต้องเข้าใจว่าอะไรเป็นส่วนประกอบที่จะนำความสุขความทุกข์ ความคับข้องใจ มาสู่

ผู้รับบริการ ต้องพยายามหาส่วนที่จะช่วยสนับสนุนผู้รับบริการ การเข้าใจซูเปอร์อีโก้จะทำให้สามารถค้นหาส่วนที่จะสร้างสรรค์ชีวิตในตัวผู้รับบริการให้มีความสุขตามควรแก่อัตภาพได้

ในการให้ความช่วยเหลือผู้รับบริการ นักสังคมสงเคราะห์จะมองผู้รับบริการในทัศนคติที่ดี หากเข้าใจว่ามนุษย์ที่มีปัญหาป้องกันตนเองจากความรู้สึก (Feeling) ความนึกคิด (Thought) ซึ่งทำให้เขาเกิดความกระวนกระวายใจ และความคับข้องใจต่าง ๆ นักสังคมสงเคราะห์จะต้องประเมินหรือวิเคราะห์ผู้ที่มีปัญหาว่า อีโก้ของเขาเลือกใช้กลไกป้องกันทางจิตอันใดบ้างในอันที่จะแก้ไขปัญหาของเขาและซูเปอร์อีโก้ก็เช่นเดียวกัน หากเข้าใจซูเปอร์อีโก้ก็จะทำให้เข้าใจผู้ที่มีปัญหาได้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น

4.1.2 พลวัตของบุคลิกภาพ (Dynamic of Personality)

ฟรอยด์อธิบายเกี่ยวกับพลวัตของบุคลิกภาพว่า รูปแบบของการปฏิบัติงานทั้ง 3 ระบบ ดังกล่าว เรียกว่า พลังงานจิต (Psychic Energy) ซึ่งจะถูกใช้ไปในปรากฏการณ์ทางจิตต่าง ๆ เช่น คิด จินตนาการ รับรู้ จำ เป็นต้นและร่างกายสามารถเปลี่ยนพลังงานจิตเป็นพลังงานกายได้ เช่น เมื่อเราคิดก็จะมีพฤติกรรมตอบโต้ ฟรอยด์มีความเห็นว่า จุดที่เชื่อมต่อระหว่างพลังงานทางกาย และพลังงานทางจิต คือ อิด ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่ของสัญชาตญาณ (Instincts) ดังนั้นพลังงานที่ใช้ในการปฏิบัติงานของคนเราจึงได้มาจาก สัญชาตญาณ

ฟรอยด์อธิบายไว้ว่า สัญชาตญาณ มี 2 ประการด้วยกัน ดังนี้

4.1.2.1 สัญชาตญาณมุ่งดำรงชีวิตอยู่ (Life Instincts) เป็นความต้องการทางด้านร่างกายทุกชนิดที่ให้ความพึงพอใจ เพื่อจะได้มีชีวิตอยู่ไปได้ เป็นพลังงานผลักดันให้มนุษย์กระทำเพื่อดำรงชีวิต เช่น การกิน การหายใจ การเคลื่อนไหว การสืบเผ่าพันธุ์ ฯลฯ

4.1.2.2 สัญชาตญาณมุ่งไปสู่ความตาย (Death Instincts) ฟรอยด์เชื่อว่าจุดหมายสุดท้ายของสัญชาตญาณมุ่งไปสู่ความตาย เพื่อกลับไปสู่สภาพไร้ชีวิต ดังนั้น ความตายเป็นจุดหมายของสิ่งที่มีชีวิต เช่นเดียวกับการดำรงชีวิตอยู่ คนเราจะพยายามยืดเวลาโดยกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อสนองสัญชาตญาณ มุ่งดำรงชีวิตอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่จุดหมายที่แท้จริง ซึ่งแฝงอยู่ คือความตายนั่นเอง

ฟรอยด์เชื่อว่า คนเรามีสัญชาตญาณทั้ง 2 อย่าง วนเวียนอยู่ในจิตใจ

สัญชาตญาณต่าง ๆ แฝงอยู่ในอิด แต่จะปรากฏออกมาเป็นพฤติกรรมด้วยการทำงานของอีโก้ คือตอบสนองความพึงพอใจ ความต้องการพื้นฐานของร่างกายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงในสิ่งแวดล้อม และอีโก้จะตอบสนองสัญชาตญาณมุ่งดำรงชีวิต โดยเปลี่ยนสัญชาตญาณที่มุ่งไปสู่ความตายในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้คนเรามีชีวิตอยู่

เมื่อบุคคลกระทำพฤติกรรมก้าวร้าวกับบุคคลอื่นรอบข้าง ก็มักจะถูกลดต่อต้าน หรือก้าวร้าวตอบจากคนที่มีอำนาจเหนือกว่า และบุคคลจะเลียนแบบความก้าวร้าวจากผู้มีอำนาจเหนือกว่าในสังคม โดยพัฒนาซูเปอร์อีโก้ขึ้นเพื่อต่อต้าน หรือก้าวร้าวต่อการกระทำของอีโก้ที่แสดงออกมาไม่เหมาะสมตามกฎเกณฑ์ของสังคม ในกรณีที่รุนแรง ซูเปอร์อีโก้อาจก้าวร้าวถึงขั้นพยายามทำลายอีโก้ และอาจทำให้ตัดสินใจฆ่าตัวตายได้

ดังนั้น สรุปว่า พลวัตของบุคลิกภาพของบุคคลเกิดจากการเลื่อนไหล หรือการกระจายการเปลี่ยนแปลงของพลังงานจิตใจของทั้ง อิค อีโก้ ซูเปอร์อีโก้ นั่นเอง

ดังนั้นบุคคลใดถ้าพลังงานส่วนใหญ่ถูกควบคุมด้วยซูเปอร์อีโก้ พฤติกรรมของคนคนนั้นจะหนักไปทางเป็นคนดี มีคุณธรรมตามที่สังคมคาดหวัง

ถ้าพลังงานนั้นถูกควบคุมโดยอีโก้ บุคคลจะมีพฤติกรรมที่คำนึงถึงความเป็นจริง กระทำพฤติกรรมตอบสนองความพึงพอใจของตนเองในวิถีทางที่สังคมยอมรับ เป็นคนมีบุคลิกภาพดี มีเหตุผล

แต่ถ้าพลังงานนั้นถูกควบคุมโดย อิค พฤติกรรมของบุคคลจะอยู่ในลักษณะ หุนหันพลันแล่นปราศจากสติ ความยับยั้งชั่งใจ ไม่คำนึงถึงผู้อื่น คำนึงถึงแต่ความต้องการของตนเองเท่านั้น มีบุคลิกภาพแบบเห็นแก่ตัว

หลักการสงเคราะห์

นักสังคมสงเคราะห์จะต้องดูว่า ผู้รับบริการหรือผู้มีปัญหา มีลักษณะต่าง ๆ ดังที่กล่าวข้างล่างนี้อย่างไรบ้าง

1) ความต้องการตามสัญชาตญาณ (Instinct Drive) ของผู้รับบริการได้รับการตอบสนองหรือไม่ และอย่างไร

2) เขาสามารถจะให้ความรัก ความเป็นเพื่อน ความรู้สึกไว้นั้นเชื่อใจในบุคคลอื่นหรือไม่ หรือมีคุณสมบัติตรงกันข้าม เช่น คิดถึงตนเอง รักตนเอง เรียกร้องความสนใจจากผู้อื่น ฯลฯ

3) เขาสามารถที่จะประพฤติปฏิบัติในสังคมอย่างสมเหตุสมผลหรือไม่ หรือความก้าวร้าวที่เขามีอยู่มีพลังมาก โดยในที่สุดจึงแสดงออกมาในรูปของการทำลายมากกว่าสร้างสรรค์

มนุษย์มีสัญชาตญาณอยู่ 2 รูปแบบคือ การสร้างสรรค์ (Creative) และการทำลาย (Destructive) แต่เนื่องจากมนุษย์ต้องอยู่ในสังคม และปฏิบัติตนภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคม เขาจึงต้องเก็บกดสิ่งต่าง ๆ ของสัญชาตญาณทำลายไว้ภายใน ไม่แสดงออกมา จะแสดงออกมาก็แต่

ในเรื่องของการสร้างสรรค์ แต่เมื่อไรก็ตามที่แรงผลักดันภายในมีมาก สัญชาตญาณของการทำลาย ที่ถูกเก็บกดในจิตไร้สำนึก (Unconscious) ก็จะโผล่ขึ้นมาทันที โดยแสดงออกได้ทั้งในรูปแบบของความรู้สึก ความนึกคิด และพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องในแบบต่าง ๆ กัน

4.1.3 พัฒนาการของบุคลิกภาพ (Development of Personality)

นอกจากนี้ ฟรอยด์มุ่งความสนใจไปที่ชีวิตในเยาว์วัยของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะความต้องการของทารก ซึ่งถ้าการเจริญเติบโตและพัฒนารของมนุษย์ได้รับความสุข และมีโอกาสในการแสดงออกโดยไม่มี ความคับข้องใจใด ๆ ตั้งแต่เยาว์วัยเป็นต้นมา ก็จะทำให้มีบุคลิกภาพดี และประสบความสำเร็จในชีวิต

ฟรอยด์ มีแนวคิดเกี่ยวกับบุคลิกภาพของบุคคลว่ามีการพัฒนาการเป็นไปตามลำดับขั้น ดังนี้

4.1.3.1 ขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะปาก (Oral Stage) ช่วงนี้อายุโดยประมาณตั้งแต่คลอดจนถึง 18 เดือน ทารกมีความสุขในชีวิตโดยทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยปาก เช่น การดูด เคี้ยว กัด เล่นด้วยเสียง ผู้ที่มีพัฒนาการขั้นนี้ไม่สมบูรณ์ในช่วงวัยนี้ เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ก็ยังคงชอบแสวงหาความสุขด้วยปากอยู่อีก เช่น ชอบกินจุบจิบ ชอบพูดคุย ชอบเคี้ยวหมากฝรั่ง ชอบนินทา ชอบสูบบุหรี่ ฯลฯ

4.1.3.2 ขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะทวารหนัก (Anal Stage) ช่วงนี้อายุโดยประมาณตั้งแต่ 18 เดือน ถึง 3 ปี เป็นช่วงที่ทารกหาความสุขโดยทำกิจกรรมที่ใช้ทวารหนัก หากช่วงเวลานี้มีพัฒนาการไม่สมบูรณ์ ทารกนั้นจะโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีบุคลิกภาพเป็นคนเจ้าระเบียบ จู้จี้พิถีพิถัน รักความสะอาดมาก

4.1.3.3 ขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะเพศ (Phallic Stage) ช่วงนี้อายุโดยประมาณตั้งแต่ 3 - 6 ปี เด็กมีความพึงใจทำกิจกรรมที่เนื่องด้วยอวัยวะเพศ เช่น เล่นกับอวัยวะเพศของตน การเล่นอวัยวะเพศมีผลต่อพัฒนาการด้านอื่น ได้แก่ การสำนึกรู้ถึงเพศของตนอย่างลึกซึ้งว่าตนเป็นหญิงหรือชาย ต่อไปก็เลียนบทบาททางเพศ คือ เด็กเลียนแบบผู้ใหญ่เพศเดียวกับตน ซึ่งตนรู้สึกรัก ใกล้ชิดสนิทสนม

4.1.3.4 ขั้นแสวงหาความสุขจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว (Latency Stage) ช่วงนี้อยู่ระหว่างอายุประมาณ 6 ถึง 11 ปี พัฒนาการส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเป็นไปอย่างเชื่องช้า เมื่อเทียบกับช่วงเวลาที่ผ่านไป ระยะเวลาที่เด็กเริ่มพัฒนาชีวิตสังคมนอกครอบครัว ดังนั้นจึงแสวงหาความพึงพอใจจากการติดต่อกับผู้คนรอบตัว และเพื่อนร่วมวัย เพื่อนสนิทเป็นคนเพศเดียวกันมากกว่าคนต่างเพศ

4.1.3.5 ขั้นแสวงหาความสุขจากแรงกระตุ้นของความสนใจจากเพศ

ตรงข้าม (Genital Stage) เด็กอายุประมาณ 12 ถึง 20 ปี ย่างเข้าสู่วัยรุ่นและเริ่มเป็นผู้ใหญ่ เด็กทั้งสองเพศมีความพอใจคบหาสมาคม รักใคร่ผูกพันกับเพื่อนต่างเพศ ขณะเดียวกันก็พยายามประพฤตินให้สมบทบาททางเพศ โดยเลียนแบบคนเพศเดียวกันที่ตนนิยม ระวังนี้เด็กจะมีข้อขัดแย้งในจิตใจ เช่น ต้องการเป็นอิสระจากพ่อแม่ แต่ไม่แน่ใจว่าจะทำได้ มีความรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง แต่ยังต้องการขอคำแนะนำจากบิดา มารดา

หลักการสงเคราะห์

นักสังคมสงเคราะห์ควรทราบว่าถ้าบุคคลมีพัฒนาการเป็นไปตามขั้นตอนดังกล่าวด้วยดี ก็จะทำให้บุคคลผู้นั้นมีพัฒนาการทางบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ หากไม่เป็นไปตามขั้นตอนก็จะเกิดสภาวะที่เรียกว่า “ติดข้องอยู่” (Fixation) อาจเป็นการติดข้องอยู่ในขั้นใดขั้นหนึ่ง หรือหลายขั้น ซึ่งถ้าผู้ใดติดข้องอยู่ในวัยใดก็จะแสวงหาความสุข ความพอใจ ในขั้นนั้นต่อไป แม้ว่าจะผ่านพ้นวัยนั้นมาแล้วก็ตามสภาพ “ติดข้องอยู่” มีผลต่อพัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพในแง่ลบ ดังนั้นนักสังคมสงเคราะห์ต้องพยายามให้บุคคลเปลี่ยนพลังงานจากลบเป็นบวก ด้วยการทำความเข้าใจกับผู้รับบริการให้เขาพยายามปรับตัวเองให้เหมาะสมกับวัย

4.2 ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการของอีริกสัน (Psychosocial Development Stage)

นักจิตวิทยาที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับพัฒนาการของผู้ป่วยอีกท่านหนึ่ง คือ อีริก อีริกสัน ได้ขยายความในทฤษฎีของ فروยด์ ออกไปครอบคลุมตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยชรา (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2540 : 35 – 41)

อีริก อีริกสัน (Erik Erikson) เป็นนักจิตวิทยาที่มีแนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการมนุษย์ และพัฒนาการบุคลิกภาพมากมายในบรรดาแนวคิดเหล่านั้น ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับจากนักจิตวิทยาทั้งหลายทั่วโลกทำให้ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการมนุษย์ขยายทิศทางออกไปมาก อีริกสัน มีความเชื่อว่า ลักษณะสัมพันธภาพที่บุคคลมีกับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เช่น พ่อแม่ เพื่อน ฯลฯ และข้อขัดแย้งทางสังคมจิตวิทยา (Psychosocial Crisis) ที่เกิดจากความสัมพันธภาพนั้น ๆ เป็นจุดกระตุ้นให้บุคคลมีพฤติกรรม และพัฒนาบุคลิกภาพในรูปแบบต่าง ๆ ตามลำดับวัย ตั้งแต่เกิดจนถึงวัยสูงอายุ มีทั้งหมด 8 ขั้นตอน

ข้อขัดแย้งนี้เกิดจากความสัมพันธภาพที่บุคคลมีกับกลุ่มคนที่เป็นศูนย์กลางความผูกพัน ตัวบุคคลสามารถแก้ไขภาวะวิกฤต และข้อขัดแย้งได้ด้วยดีพอสมควร ทำให้เกิดลักษณะพัฒนาการ

และบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ คือมีอิโก้ที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นผลให้มีบุคลิกภาพที่มั่นคง หากบุคคลไม่สามารถแก้ไขข้อขัดแย้งนี้ได้ด้วยดี ทำให้เกิดพัฒนาการและบุคลิกภาพที่เป็นปัญหา คือ มีอิโก้ที่ไม่เข้มแข็ง ข้อขัดแย้งทางสังคม-จิตใจ 8 ขั้นตอน ตั้งแต่วัยแรกเกิดจนถึงวันสูงอายุ มีดังนี้

4.2.1 ความไว้วางใจกับความสงสัยในใจผู้อื่น (Trust vs. Mistrust)

ระยะนี้เป็นระยะวัยทารกแรกเกิดจนถึง 18 เดือน ความไว้วางใจในผู้อื่นเกิดจากการที่เด็กทารกได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานทางกายและทางจิตใจ เช่น ได้รับการดูแล คัดมึน ถูบ กลำ สัมผัส อุ้มชู นอน เล่นเสียง มีผู้พูดให้ฟัง มีผู้อยู่ใกล้ ๆ เปลี่ยนผ้าให้เมื่อสกปรก กล่อมให้นอนเมื่อง่วง ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ทำให้ทารกได้รับความสุขสบายและพอใจ ก่อให้เกิดความไว้วางใจบุคคลที่อยู่ใกล้ชิด และขยายวงไปสู่ความไว้วางใจในตนเองและไว้วางใจผู้อื่น

ผู้ที่มีปัญหาระยะนี้ได้แก่ ผู้ที่ถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ในวัยเด็ก ความต้องการทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและจิตใจ ได้รับการตอบสนองที่ไม่เพียงพอ บุคคลเหล่านี้เติบโตขึ้นจะเป็นคนที่มีความโกรธ ความเกลียด ความคับข้องใจ ขาดการยกย่องในตนเอง รู้สึก ซึมเศร้า ซิงซังสังคมรอบข้าง

หลักการสงเคราะห์

นักสังคมสงเคราะห์อาจทำหน้าที่เป็นตัวแทนของพ่อแม่ โดยยอมให้ผู้รับบริการได้พูด ได้ระบายความรู้สึกโกรธ เกลียด ความรู้สึกไม่เชื่อถือไว้วางใจออกมาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และหลังจากนั้นก็พยายามจัดบริการต่าง ๆ และพยายามตอบสนองความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจ ด้วยการสร้างสัมพันธที่ดีให้เกิดขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เขาเกิดการเรียนรู้และสามารถยอมรับนักสังคมสงเคราะห์ว่าเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือไว้วางใจ ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะไว้วางใจในตนเองและผู้อื่นมากกว่าแต่ก่อน

4.2.2 ความเป็นตัวของตัวเองกับความละอายใจและไม่แน่ใจ

(Autonomy vs. Shame and Doubt)

ระยะนี้เป็นระยะวัยทารกตอนปลาย (18 เดือน - 3 ปี) ทารกเริ่มรู้จักหัดควบคุมตนเองในการใช้กล้ามเนื้อและประสาทสัมผัส มีความกระหายใคร่รู้จักสิ่งแวดล้อมรอบตัว และพากเพียรที่จะเป็นตัวของตัวเอง ทำอะไรด้วยตนเอง (Autonomy) ทารกจึงซุกซนอยู่ไม่สุข ขณะเดียวกันผู้เลี้ยงดูทารกก็มักควบคุมกิจกรรมของทารกด้วยเกรงอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับทารก

ทารกที่ผู้เลี้ยงดูปล่อยให้เขาได้ทำอะไรดังใจปรารถนา โดยไม่เกินเลยเกินไป จะพัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง แต่ถ้าทารกถูกควบคุมมากเกินไปจะเกิดความรู้สึกละอายใจและไม่แน่ใจตนเอง

หลักการสงเคราะห์

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ คนที่ขาดความมั่นใจตนเอง ทั้งนี้เพราะว่าในระยะการพัฒนาตนเองนี้ เขาได้รับการคาดหวังอย่างมากมายในเวลาที่ยาวเร็วเกินไป ดังนั้น นักสังคมสงเคราะห์จะต้องทำให้เขาคลายความกังวลใจและผ่อนคลายจากการถูกบีบบังคับจากกฎเกณฑ์ทั้งหลาย

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ คนที่ไม่ได้รับการกระตุ้นส่งเสริมให้เป็นตัวของตัวเองอย่างเพียงพอ ต้องคอยพึ่งพาอาศัยแอบแฝงอยู่กับบุคคลอื่น แม้ว่าเขาจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่จะต้องรับผิดชอบแล้วก็ตามแต่บุคคลนั้นยังคงได้รับการตามใจและปกป้องคุ้มครองมากเกินไป

ในลักษณะเช่นนี้ นักสังคมสงเคราะห์จะมีบทบาทในฐานะที่เป็นผู้ฝึกสอน (Trainer) ควบคุม จำกัดขอบเขตพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดที่แสดงออกในลักษณะไม่เหมาะสม ถูกต้อง ให้ถูกต้องเหมาะสม นักสังคมสงเคราะห์มิได้มีบทบาทแต่กับผู้รับบริการเท่านั้นแต่ยังจะต้องเข้าไปทำความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้รับบริการด้วย เช่น พ่อ แม่ และบุคคลในครอบครัว โดยให้บุคคลเหล่านี้มีทัศนคติที่ดี มีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้รับบริการด้วย

4.2.3 ความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์กับความรู้สึกผิด (Initiative vs. Guilt)

ระยะนี้เป็นระยะวัยเด็กตอนต้น เด็กมีความสามารถจากกล้ามเนื้อและประสาทสัมผัสพึ่งตนเองได้ดีในการเคลื่อนไหว หยิบฉวย เดิน เริ่มพูดภาษาสื่อความได้ และเข้าใจภาษาพูดซึ่งเป็นภาษาแม่ได้ดี สมรรถภาพทางกายและจิตใจเริ่มทำงานร่วมประสานกัน เด็กในวัยนี้อยากเรียนรู้สิ่งที่อยู่รอบตัว รู้จักใช้ความคิดฝัน และมีความคิดสร้างสรรค์ ความรู้สึกผิดและกลัวการถูกลงโทษ จนอาจพัฒนาบุคลิกภาพแบบ “รู้สึกผิด” (Guilt Personality) หรือเป็นคนชอบหลีกเลี่ยงความจริงโดยใช้ความคิดฝัน หรืออาจชอบแสดงความก้าวร้าวอวดดีเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา

บุคคลที่มีข้อขัดแย้งในบทบาท จะรู้สึกกลัวความสำเร็จ กลัวที่จะได้รับความสุข เขาอาจเคยคิดทำร้ายหรือทำลายบุคคลที่มีความสำคัญในชีวิต จึงทำให้รู้สึกผิดและลงโทษตัวเองตลอดเวลา คนประเภทนี้มักจะประสบความล้มเหลวในชีวิตการทำงาน การศึกษา การครองเรือน ฯลฯ

หลักการสงเคราะห์

นักสังคมสงเคราะห์ต้องกระตุ้นส่งเสริมให้ผู้รับบริการพูดถึงปัญหาต่าง ๆ ของเขาออกมาตามความปรารถนา ความฝันต่าง ๆ นักสังคมสงเคราะห์จะทำหน้าที่เป็นผู้รับฟังปัญหาโดยไม่ตำหนิ ติเตียนหรือวิพากษ์วิจารณ์ต้องกระตุ้นให้ผู้รับบริการได้พูดถึงสภาวะแวดล้อมรอบตัวเขาเช่น สภาวะแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการเรียน การงาน ความรัก การพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อให้เขาเห็น ข้อเด่นข้อด้อยในตัวเขาอย่างแจ่มชัด

4.2.4 ความขยันขันแข็งและรู้สึกเป็นปมด้อย (Industry vs.

Inferiority)

ระยะนี้เป็นระยะวัยเด็กตอนปลาย เป็นช่วงเวลาที่เด็กมีความสามารถควบคุมกิจกรรมของตน รู้จักเคารพระเบียบวินัยของบ้าน ของโรงเรียน และของสังคม การเข้าโรงเรียน และเรียนหนังสืออย่างเป็นเรื่องราว ทำให้เด็กต้องพัฒนาตนเองอย่างจริงจัง เพื่อเป็นการปรับตัวต่อความคาดหวังของครู พ่อแม่ และ เพื่อน เด็กที่มีครู พ่อ แม่ ช่วยเหลือ แนะนำการเรียนการเล่น และให้อภัยเด็กเมื่อทำไม่ได้ตั้งใจปรารถนา ปัจจัยเหล่านี้จะทำให้เด็กเกิดกำลังใจมุ่งมั่นที่จะหัดเรียน หัดเล่น และทำกิจกรรมต่าง ๆ

หลักการสงเคราะห์

ผู้มีปัญหาระยะนี้ได้แก่ ผู้ที่มีปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น เขาจะมีความรู้สึกเป็นปมด้อยต่อเพื่อนร่วมกลุ่ม ชอบใช้ชีวิตโดดเดี่ยวลำพัง ไม่สามารถมีความสุขสนุกสนานเมื่อต้องออกไปอยู่นอกบ้าน ไม่มีความสุขเมื่ออยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ บุคคลเหล่านี้ ได้แก่ บุคคลที่บิดามารดาให้การปกป้องคุ้มครองมากเกินไป ไม่กระตุ้นส่งเสริมให้ลูกได้พัฒนาความสามารถทั้งในด้านอารมณ์สังคมและจิตใจเท่าที่ควร

ในการให้ความช่วยเหลือกับบุคคลกลุ่มนี้ นักสังคมสงเคราะห์จะใช้กลุ่มบำบัด (Group Therapy) เพราะทำให้ผู้รับบริการไม่ต้องพึ่งพาอาศัยคนอื่นต้องเป็นตัวของตัวเอง ทำให้ผู้รับบริการมีประสบการณ์จากการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับบุคคลอื่น ๆ ในกลุ่ม ซึ่งเขาอาจหาไม่ได้จากครอบครัว

4.2.5 การพบอัตลักษณ์แห่งตนกับการไม่เข้าใจตนเอง (Identity vs.

Identity Diffusion)

ระยะนี้เป็นระยะวัยรุ่น ช่วงนี้เป็นช่วงที่ความขัดแย้งมีลักษณะวิกฤตยิ่งกว่าช่วงอื่น เพราะเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ ทำให้เกิดความสับสนทางจิตใจอย่างรุนแรง

เด็กวัยนี้จะแสวงหาอัตลักษณ์แห่งตนเองเพื่อรู้จักตนเองในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ความชอบ ความสนใจ ความปรารถนาในชีวิต อาชีพที่ตนประสงค์ เพื่อนต่างเพศที่ตนปรารถนา จะคบหรือที่จะเลือกเป็นคู่ชีวิต ความถนัดเฉพาะตน ฯลฯ ในขณะที่เดียวกันเด็กวัยรุ่นก็ต้องผสมผสานลักษณะเฉพาะตนในแง่มุมต่าง ๆ ให้เข้ากันได้กับความเป็นจริงของครอบครัว และเพื่อนร่วมวัย

หลักการสงเคราะห์

ผู้มีปัญหาขณะนี้ได้แก่ ผู้ที่ไม่รู้จักและเข้าใจตนเองว่ามีข้อขัดแย้งและสับสนในบทบาทของตนเอง ทำให้เด็กวัยรุ่นที่มีความรู้สึกสองฝักสองฝ่าย ไม่แน่ใจตนเองว่าเขาเป็นผู้ใหญ่หรือเด็ก แม่ที่ลูก ๆ เติบโตและจากบ้านไปหมดแล้วถูกทอดทิ้งให้อยู่อย่างเงิบเหงา หลับหรือชายที่หย่าร้างกันและต้องใช้ชีวิตม่าย คนที่โยกย้ายจากชุมชนที่หนึ่งมาสู่ชุมชนที่ใหม่ คนเหล่านี้ค่อนข้างจะสับสนว่าควรทำอย่างไร

ผู้มีปัญหาประเภทนี้มักจะสับสนเกี่ยวกับบทบาท และมาตรฐานทางสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ นักสังคมสงเคราะห์จึงต้องมีบทบาทที่จะทำให้เขาเข้าใจ และช่วยให้เขาเกิดความเข้มแข็งและเป็นตัวของตัวเอง

4.2.6 พัฒนาการความรักความผูกพันกับความรู้สึกว่าเหว่เปล่าเปลี่ยว

(Intimacy vs. Isolation)

ระยะนี้เป็นระยะวัยผู้ใหญ่ตอนต้น เป็นระยะที่บุคคลแสวงหา และมีครอบครัว ทั้งสองฝ่ายจะต้องลดความเป็นตัวของตัวเองลงบ้าง หรือต้องเสียสละบางอย่างของตนแก่บุคคลที่ตนรักจึงจะทำให้มิตรภาพนั้นมั่นคง และถาวร

หลักการสงเคราะห์

ผู้มีปัญหาในกลุ่มนี้จะเป็นผู้ที่รู้สึกกังวลใจ มีความกลัว มีความคิดต่อต้านการมีสัมพันธภาพต่าง ๆ กับผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม การล้มเหลวในชีวิตแต่งงาน ทำให้เขาเปลี่ยนคนรักจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งอยู่เรื่อย ๆ แม้ว่าเขามีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นแต่ก็เป็นไปไม่ได้นาน และอย่างไม่ลึกซึ้งผูกพัน

ในการที่จะช่วยเหลือผู้มีปัญหาประเภทนี้ นักสังคมสงเคราะห์จะต้องชี้ให้เห็นถึงความกลัว ความกังวลใจ ในความสัมพันธ์ของเขามีต่อ บุคคลอื่น และรับฟังความรู้สึกนึกคิดของผู้รับบริการว่า ทำไมเขาจึงกลัวที่จะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น นักสังคมสงเคราะห์จะต้องให้ความอบอุ่นแก่เขา เพื่อให้เขาเกิดประสบการณ์ที่ดี มีการเรียนรู้ที่ดีในการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้อื่น

4.2.7 การรับผิดชอบกับการเบื่อหน่าย (Generativity vs. Self

Stagnation)

ระยะนี้เป็นระยะวัยกลางคน จุดเด่นของช่วงวัยกลางคนคือ การแบ่งปัน การเผื่อแผ่ การแนะนำ การสร้างสรรค์ ทั้งในสิ่งที่เป็นวัตถุสิ่งของ ความรู้ ความคิด ความชำนาญต่าง ๆ ต่อบุคคลอื่นต่อโลก และต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อบุคคลที่เยาว์วัยกว่า

คุณสมบัติแห่งความอาทร (Care) ที่แท้จริงจะเกิดขึ้นแก่บุคคลในวัยกลางคน ผู้ซึ่งได้สั่งสมความรู้ ประสบการณ์ และทรัพย์สินเงินทองมานานเพียงพอ และการกระทำเช่นนี้ ทำให้เขาเกิดความรู้สึกปลื้มปริ่มอึดอัดใจ พอใจในตนเอง เห็นตนเองมีค่ามีความสำคัญ

หลักการสงเคราะห์

ผู้มีปัญหาในกลุ่มนี้จะมีความรู้สึกกลัว โกรธ ขมขื่น กังวลใจ เขาจะรู้สึกไม่มีความสุขในการอยู่ร่วมกับบุคคลรุ่นลูกรุ่นหลาน หรือเด็ก ๆ เขาจะรู้สึกหงุดหงิด ไม่ต้องการรับผิดชอบและเบี่ยงหน้าในชีวิต กลุ่มของคนประเภทนี้จะกลัวความรับผิดชอบ หากเขาต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้า เป็นผู้นำ และเมื่อมีสถานะที่ต้องรับผิดชอบ เขาจะกังวลใจ หวาดหวั่นและรู้สึกไม่มั่นคง เช่นผู้รับบริการที่มีสถานภาพเป็นพ่อแม่เป็นนายจ้าง ฯลฯ นักสังคมสงเคราะห์ จะใช้วิธีการ บำบัดรักษา ดังนี้

- 1) ครอบครัวบำบัด (Family Therapy) เป็นการบำบัดรักษาที่เปิดโอกาสให้ผู้รับบริการสำรวจบทบาทของตัวเองและสมาชิก ปัญหาข้อขัดข้องใจต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดปัญหา
- 2) กลุ่มบำบัด (Group Therapy) เป็นการช่วยเหลือหรือบำบัดรักษา โดยให้โอกาสแก่ผู้รับบริการได้สำรวจตนเองเช่น หากเขาพยายามหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ กลุ่มก็จะให้เขามองตัวเอง และหาสาเหตุว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เขาจะเรียนรู้จากกลุ่มในการที่จะวางตนเป็นผู้นำที่ดี ที่ถูกต้องได้ โดยดูแบบอย่างจากผู้นำกลุ่มซึ่งอาจเป็นแนวทางที่ดีแก่เขา ทำให้เขาปรับปรุงบทบาทของการเป็นพ่อแม่ที่ดี เป็นนายจ้างที่ดี เป็นครูที่ดีและเหมาะสมได้ในอนาคต

4.2.8 ความมั่นคงทางใจกับความสิ้นหวัง (Integrity vs. Despair)

ระยะนี้เป็นวัยสูงอายุ บุคคลจะต้องพัฒนาความรู้สึกว่าตนได้กระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ควรกระทำเสร็จสิ้นตามหน้าที่ของตนแล้ว เช่น ได้ให้การอบรมเลี้ยงดูผู้เยาว์ ได้แบ่งปันความรู้ความคิดแก่ผู้ควรได้รับ ได้พบและยอมรับทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวของชีวิตตนเอง เขามองย้อนหลังไปดูชีวิตด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น ทั้งความหวังและผิดหวัง (ปล่อยวาง) สามารถทำใจยอมรับชีวิตของตนเองและผู้อื่นอย่างที่เขาเป็น และมีความพอใจในชีวิตของตน

หลักการสงเคราะห์

บุคคลที่มีปัญหาระยะนี้ได้แก่ บุคคลที่ปลดเกษียณอายุแล้ว เขาจะรู้สึกสิ้นหวัง เศร้าใจ รู้สึกไม่มีประโยชน์ เกลียดตัวเอง เนื่องจากเขามักช่วยตัวเองไม่ได้ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น บางครั้งเขาอาจถูกทอดทิ้ง หรืออาจถูกส่งมาอยู่ในสถานสงเคราะห์คนชรา และถูกลืมหายไปจากความทรงจำ แม้จากบุคคลที่เขารัก

บุคคลเหล่านี้ต้องการจะพูดเกี่ยวกับตนเอง ต้องการมีผู้รับฟัง ต้องการได้รับการดูแลเอาใจใส่ นักสังคมสงเคราะห์อาจใช้ความสัมพันธ์ที่มีอยู่เข้าไปรับฟังปัญหาของเขา ช่วยให้เขามองถึงอดีต ระลึกถึงความสามารถ และยอมรับในคุณค่าของเขา ช่วยให้ผู้รับบริการรู้จักใช้กิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์แก่สังคม สนุกสนานรื่นเริง และพักผ่อนหย่อนใจ ให้เขามีส่วนร่วมในทางการเมือง สังคม และชุมชน เพื่อเขาจะได้รู้สึกมีความสุข

การเข้าใจเกี่ยวกับภาวะชีวิต (Life Task) ทั้ง 8 ระยะของ อีริกสัน ดังที่กล่าวมาแล้วนี้จะช่วยให้นักสังคมสงเคราะห์สามารถทราบความต้องการในการพัฒนาของแต่ละระยะของวัย ปัญหาข้อขัดข้องต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ และการให้ความช่วยเหลือที่ควรจะได้วางแผนและหยิบยื่นให้ในแต่ละระยะของวัยตามความจำเป็นและตามความต้องการของผู้รับบริการ

4.3 ทฤษฎีแห่งระบบ (System Theory)

ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นเมื่อประมาณปี 1950 โดยนักชีวเคมีชื่อ แวน เบสแลนฟี (Van Beslanfy) เป็นผู้นำแนวคิดทฤษฎีแห่งระบบมาใช้ในการงานสังคมสงเคราะห์ขึ้น เพื่อเสริมให้การปฏิบัติงานดำเนินไปอย่างมีระบบระเบียบ และครอบคลุมกระบวนการทำงานในทุกด้านและมุ่งเน้นสู่การพัฒนาสังคมส่วนรวม ทำให้การให้บริการมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

แนวคิดของทฤษฎีระบบ มีดังนี้ (ยุพา วงศ์ไชย, 2534 : 1-5)

“ระบบ” คือหน่วยที่ประกอบด้วยระบบย่อย (Sub-System) อย่างน้อย 2 ระบบ และระบบย่อยทุกระบบจะมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ซึ่งกันและกัน แต่ถ้าพิจารณาระบบนั้น เราต้องพิจารณาถึงผลรวมของระบบทั้งระบบ (Totality) เช่น ระบบสังคม เป็นกลุ่มคนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน มีการกระทำบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งแต่ละคนในระบบสังคมนั้นต่างก็มีอิทธิพลต่อกัน นั่นคือ บุคคล ครอบครัว กลุ่มหรือองค์การเป็นระบบสังคม เพราะว่าแต่ละหน่วยประกอบด้วยตัวกระทำที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน

ระบบแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) ระบบเปิด (Opened System) เป็นระบบที่สามารถแลกเปลี่ยนข่าวสาร พลัง หรือองค์ประกอบจากระบบอื่นได้

2) ระบบปิด (Closed System) เป็นระบบที่ไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ กับระบบอื่น ๆ ภายนอกได้

อย่างไรก็ตาม การที่จะพิจารณาว่าเป็นระบบเปิดหรือระบบปิด จะต้องพิจารณาถึงผลรวมด้วย ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะชี้ชัดได้อย่างชัดเจน ดังนั้นการที่จะสรุปว่าระบบนี้เป็นระบบใดจึงบอกได้เพียงว่าเป็นระบบเปิดมากกว่าระบบปิด หรือเป็นระบบปิดมากกว่าระบบเปิด

โดยปกติแล้วทุกระบบย่อมจะต้องรักษาดุลยภาพ (Equilibrium) ของระบบตนเองอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นระบบเปิด หรือระบบปิด ซึ่งจะกระทำโดยการแลกเปลี่ยนพลังงานข่าวสาร และองค์ประกอบจากระบบอื่น เพื่อรักษาสภาพที่ “ดำรงอยู่ได้” ดุลยภาพก็คือสภาพที่ยังทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินอยู่ได้ นั่นคือ อาจมีปัญหาบ้างแต่ก็เป็นสภาพที่ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินอยู่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ทุกระบบจะพบกับสภาพ “เสื่อมสลาย” ไปในที่สุด หากไม่มีการบำรุงรักษา หรือไม่มีความเป็นระเบียบ ก็จะพบกับความเสื่อมสลายอย่างรวดเร็ว

ทฤษฎีระบบในงานสังคมสงเคราะห์ เราสามารถแบ่งระบบออกได้ ดังนี้ (อ้างใน วันทนิย์ วาतिकะสิน และคณะ, 2538 : 65)

1) ระบบผู้ใช้บริการ (Client System) ได้แก่ บุคคลเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือการให้ความช่วยเหลือ ป้องกัน แก้ไข พัฒนา หรือฟื้นฟูสภาพ อาจเป็นรายบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน

2) ระบบผู้ให้บริการ (Change Agent System) ได้แก่ นักสังคมสงเคราะห์ และอาจรวมถึงวิชาชีพอื่น ๆ ในทีมงานที่ดำเนินการให้ความช่วยเหลือ ป้องกัน แก้ไข พัฒนา หรือฟื้นฟูสภาพ แก่ผู้ใช้บริการ

3) ระบบแห่งปัญหา (Target System) ได้แก่ระบบที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องการเปลี่ยนแปลง เพราะถือว่าเป็นสาเหตุแห่งปัญหาของระบบผู้ใช้บริการ ทำให้ผู้ใช้บริการได้รับความเดือดร้อน หรือมีผลต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของผู้ใช้บริการ ระบบแห่งปัญหามีได้หมายถึง เฉพาะตัวบุคคลเท่านั้น แต่อาจเป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ดินฟ้าอากาศ สภาวะเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุแห่งปัญหา

4) ระบบดำเนินการ (Action System) ได้แก่ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ระบบผู้ให้บริการ ระบบผู้ใช้บริการ และระบบแห่งปัญหา กระทำร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งหมายรวมถึง กระบวนการดำเนินงาน และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

5) ระบบสภาวะแวดล้อม (Supra System) เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากระบบทั้งสี่ที่กล่าวข้างต้น เช่น สถาบันสังคมต่าง ๆ กลุ่มคนในสังคม สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ฯลฯ ระบบสภาวะแวดล้อมมีผลกระทบต่อการทำงานของนักสังคมสงเคราะห์มาก เพราะอาจเป็นอุปสรรค หรือสนับสนุนให้การดำเนินงานของนักสังคมสงเคราะห์ให้บรรลุเป้าหมายได้ เป็นระบบที่อยู่ภายนอกเหนือการควบคุมของนักสังคมสงเคราะห์

ภายใต้ทฤษฎีแห่งระบบ ฟังระลึกว่าระบบย่อย เช่น ระบบผู้รับบริการ ยังมีระบบย่อย ๆ อยู่อีก เช่น ผู้รับบริการก็ยังมีบุคคลที่เกี่ยวข้องพันด้านสัมพันธ์ภาพต่อกัน ทำให้ระบบใหญ่รวมทั้งระบบย่อยมีความกว้างใหญ่ และไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้

หลักการสงเคราะห์

ทฤษฎีนี้ ให้ความสำคัญกับทุกระบบย่อย แต่ระบบย่อยที่สำคัญที่สุด คือ ผู้รับบริการ ส่วนระบบผู้ให้บริการ คือ นักสังคมสงเคราะห์ เป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อกระบวนการของระบบเป็นอย่างมาก ดังนั้นในการปฏิบัติงานนักสังคมสงเคราะห์ควรมีสัมพันธภาพที่ดีต่อผู้รับบริการ เพื่อนำไปสู่กระบวนการช่วยเหลือ ทำให้เขามีกำลังใจกล้าที่จะเผชิญปัญหา รู้ตัวเองว่าเขาควรทำอย่างไร จึงจะสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ และจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ผู้รับบริการได้แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือเกิดความสนุกเพลิดเพลินเป็นการบรรเทาปัญหาทางจิตใจ อารมณ์ ลดความตึงเครียด ความกลัว ความวิตกกังวล ฯลฯ

4.4 ทฤษฎีแห่งบทบาท (Role Theory)

ทฤษฎีแห่งบทบาทเป็นทฤษฎีที่อธิบายถึง พฤติกรรมของคนเราที่แสดงออกมา และคงอยู่เมื่อได้รับการตอบสนอง พฤติกรรมที่บุคคลแต่ละคนแสดงออกมานั้นคือ บทบาทของผู้นั้น ฉะนั้นคำว่า “บทบาท” จึงเป็นการแสดงออกถึงฐานะและตำแหน่งหน้าที่ของแต่ละคน (นิภา สุวรรณแสง ตุมรสุนทร, 2525 : 265 – 268)

บทบาทเป็นสิ่งที่เกิดมาจากสังคม โดยที่สังคมจะกำหนดตำแหน่งและหน้าที่ให้กับบุคคลต่าง ๆ ในสังคม เช่น ชายที่มีตำแหน่งเป็นหัวหน้าครอบครัวควรมีบทบาทอย่างไร ชายในฐานะที่มีตำแหน่งเป็นพ่อ ควรมีบทบาทอย่างไร ฉะนั้นจะเห็นว่าในบุคคลคนเดียวกัน สามารถมีตำแหน่งหลายอย่าง และมีบทบาทต่าง ๆ กันด้วย ที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ ในแต่ละสังคมอาจกำหนดบทบาทของตำแหน่งหน้าที่เดียวกันแตกต่างกันออกไป บทบาทที่เหมาะสมในสังคมหนึ่ง อาจเป็นบทบาทที่ไม่เหมาะสมในสังคมหนึ่งก็ได้ และถ้าบุคคลไม่แสดงบทบาทตามที่สังคมกำหนดให้ก็จะถูกสังคมตีเตียน ลงโทษ หรือให้ออกไปจากสังคมก็ได้ เช่น นักศึกษามีหน้าที่ศึกษาหาความรู้แต่ปรากฏว่านักศึกษาไม่ยอมศึกษา เข้าไปเล่นการเมือง มีการยุยงให้เกิดการเดินขบวน จับไล่บุคคลต่าง ๆ แสดงว่านักศึกษาไม่ปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมกำหนดให้ เขาก็จะได้รับคำตีเตียนจากสังคมเป็นต้น

บทบาทที่สังคมกำหนดให้สมาชิกในสังคมประพฤติปฏิบัตินั้นแสดงออกมาได้ 2 รูปแบบ คือ การกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร โดยตั้งเป็นกฎ ข้อบังคับ ระเบียบ และกฎหมาย ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามจะได้รับโทษ เช่นเมื่อมีการเกิด และการตาย เข้าบ้านจะต้องแจ้งอำเภอกายในเวลา 24 ชม. มิฉะนั้นจะมีความผิด บทบาทอีกรูปแบบหนึ่งไม่มีการกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร แต่บุคคลจะเรียนรู้บทบาทนี้โดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) จากการสังเกต จากการเรียนรู้ถึงการกระทำของผู้อื่น และจากประสบการณ์ที่ได้จากชีวิตประจำวัน

ตัวแปรต่าง ๆ ที่กำหนดบทบาทการแสดงออกของบุคคลแต่ละคนได้แก่

4.4.1 เพศ บทบาทเรื่องเพศของคนไทยในปัจจุบันนี้เปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งชายและหญิงมีความเสมอภาคกันในชีวิตความเป็นอยู่ และสิทธิต่าง ๆ

4.4.2 อายุ สังคมจะกำหนดว่า อายุเท่าใด ควรจะแสดงบทบาทใด เช่นบทบาทของทารกยังทำอะไรไม่ได้ ต้องคอยรับความรัก ความอบอุ่น และความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่

4.4.3 ตำแหน่งในครอบครัว เช่น บทบาทพ่อ บทบาทแม่ บทบาทลูก บทบาทปู่ – ย่า ฉะนั้นถ้าบุคคลแสดงบทบาทผิด ครอบครัวนั้นเกิดปัญหาขึ้นได้

4.4.4 อาชีพ อาชีพเป็นตัวกำหนดบทบาทในสังคมได้อย่างดี เช่น อาชีพผู้พิพากษาถือว่าเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ในการพิจารณาคดีความต่าง ๆ ฉะนั้นในการแสดงบทบาทผู้พิพากษาต้องวางตัวเป็นกลาง และมีความยุติธรรมเป็นที่ตั้ง หรือบทบาทพระสงฆ์ มีหน้าที่สืบต่อศาสนาไม่มีหน้าที่เล่นการเมือง หรืออาชีพพ่อค้า ก็มีบทบาทด้านการซื้อขาย ฯลฯ

4.4.5 ฐานะทางเศรษฐกิจ บุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกัน บทบาทในสังคมก็ต่างกัน

4.4.6 บุคลิกภาพของแต่ละบุคคล โดยธรรมชาติแล้ว บุคคลมักจะเลือกแสดงบทบาทให้เหมาะสมกับบุคลิกภาพที่ตนถนัด เช่น คน ๆ หนึ่งมีท่าทางดี เสียงดี มีความรู้ปานกลางอาจจะเลือกอาชีพของนักแสดงนักร้อง ซึ่งบทบาทของนักแสดงนักร้อง ก็คือให้ความสุขและความบันเทิงแก่ประชาชนทั่วไป

4.4.7 บทบาทภายในกลุ่ม มนุษย์ทุกคนตั้งแต่เกิดมาจะเป็นสมาชิกของกลุ่มมากกว่า 1 กลุ่ม เช่นคนเราเกิดมา จะเป็นสมาชิกของกลุ่มครอบครัว บทบาทของเราคือลูก เมื่อโตขึ้นมา ไปเข้าโรงเรียน บทบาทของเรานอกเหนือจากบทบาทการเป็นลูกที่บ้าน คือบทบาทการเรียน และในขณะที่อยู่โรงเรียนเราเข้ากลุ่มเพื่อนในชั้น เราอาจจะมียุทธศาสตร์เป็นหัวหน้าชั้น หรือนักเรียนธรรมดา ก็ได้ จึงกล่าวได้ว่า กลุ่มหนึ่ง ๆ มักจะได้อำนาจบทบาทสมาชิกภายในกลุ่มไว้

นักจิตวิทยาอธิบายว่า พฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลตามบทบาทที่ได้รับมอบหมายนั้นมีมากมาย แต่ได้สรุปเป็นพฤติกรรมที่มีลักษณะสำคัญเพียง 3 ลักษณะคือ

4.4.7.1 พฤติกรรมที่สังคมยอมรับ เป็นบทบาทที่สังคมไม่ตราเป็นกฎ ระเบียบไว้ ใครจะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ได้ เช่น การอาบน้ำทุกวัน การทำความเคารพพ่อแม่ก่อนไปโรงเรียน หรือการกราบไหว้พระก่อนนอน

4.4.7.2 พฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับ เป็นบทบาทที่สังคมมีไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นกฎ ระเบียบ เป็นศีลธรรม หรือเป็นจรรยาบรรณของสังคมส่วนรวม เช่น การฆ่าบรรพบุรุษ การลักขโมยของผู้อื่น หรือการผิดลูกเมียผู้อื่น

4.4.7.3 พฤติกรรมที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นบทบาทที่กำหนดให้บุคคลกระทำตาม ถึงแม้จะพอใจหรือไม่ก็ตาม เป็นบทบาทที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ อาทิ บทบาทพ่อแม่ ต้องให้การอบรม เลี้ยงดูลูก บทบาททหาร ต้องป้องกันประเทศชาติ บทบาทแพทย์พยาบาล ต้องให้การรักษาและดูแลคนไข้ หรือบทบาทครู ต้องถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์

ในปัจจุบันมักพบว่าผู้มีปัญหาที่มาขอรับบริการ จากนักสังคมสงเคราะห์จำนวนมากเป็นผู้มีความสับสน ในบทบาทของตน (Role Confusion) และบางครั้งเขาไม่สามารถปฏิบัติตาม บทบาทที่สังคมกำหนดให้ เช่น แม่มีบทบาทในการเลี้ยงดูลูก แต่ปรากฏว่า แม่ไม่มีงานทำ เป็นโรคประสาท สามีตาย จึงไม่สามารถแสดงพฤติกรรมเป็นแม่ได้ ทำให้เกิดปัญหา ดังนั้น การเข้าใจทฤษฎีบทบาทจะช่วยให้ นักสังคมสงเคราะห์สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ ตลอดจนสาเหตุต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดปัญหาจัดเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้บุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ทางสังคมได้อย่างปกติ

หลักการสงเคราะห์

นักสังคมสงเคราะห์ควรมีหลักในการปฏิบัติงานดังนี้

1) การประนีประนอม (Complementary Role) ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นักสังคมสงเคราะห์ควรทำใจเป็นกลางในการประเมินปัญหาจะทำให้ นักสังคมสงเคราะห์เข้าใจ ปัญหาต่าง ๆ ได้ดีขึ้น เช่น ภรรยาที่ชอบบ่น จู้จี้ ทำตนเหนือสามีมักพบว่าสามีเป็นคนพูดน้อยและมักเป็นผู้ตาม เป็นต้น

2) ความเข้าใจในบทบาทของตนเอง (Congruency Role) ในการให้การสงเคราะห์ นักสังคมสงเคราะห์จะต้องทำความเข้าใจกับผู้รับบริการเกี่ยวกับบทบาทของตนเองอย่างชัดเจน เช่น นักสังคมสงเคราะห์มีบทบาทอย่างไร หน่วยงานมีบทบาทอย่างไร ตัวผู้รับบริการมีบทบาทอย่างไร เพื่อให้เข้าใจแนวทางซึ่งกันและกัน และตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหาให้บรรลุเป้าหมายได้ด้วยดี

4.5 แนวคิดทางพระพุทธศาสนา

ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์นอกจากจะนำแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ และสังคมสงเคราะห์ ใช้ในการปฏิบัติงานแล้ว นักสังคมสงเคราะห์ควรมีหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ตามควรแก่กรณี หลักธรรมดังกล่าวประกอบด้วยเรื่องดังต่อไปนี้

4.5.1 กฎแห่งไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ คือ ลักษณะ 3 ประการที่ปรากฏอยู่ในทุกสิ่งเหมือนกันหมด ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและมีอยู่เป็นธรรมดา ลักษณะเหล่านั้นมีดังต่อไปนี้ (พระเทพเวที, 2534 : 95-140)

4.5.1.1 อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง คือ แปรเปลี่ยนสภาพไป ไม่อยู่อย่างเดิม ไม่เป็นอย่างเดิม หรือไม่เหมือนอย่างเดิม ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “สังขารทั้งหลายเป็นอนิจจัง มีการเกิด และมีการเสื่อมเป็นธรรมดา”

ความไม่เที่ยงของส่วนย่อยต่าง ๆ เมื่อปรากฏเป็นผลรวมออกมา มนุษย์พอสังเกตเห็นได้ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดความเข้าใจ หรือรู้สึกเหมือนว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นมีตัวตน ซึ่งเดิมมีสภาพอย่างหนึ่งและตัวคนนั้นเปลี่ยนแปลงไปเป็นอีกอย่างหนึ่ง เป็นเหตุให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น นำตนเข้าไปผูกพันกับสภาพความนึกคิดของตนเอง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริง

เมื่อเราคำรงตนอยู่อย่างผู้ไม่รู้เท่ากัน สภาวะย่อมทำให้ถูกจุดลากให้กระเสือกกระสนกระวนกระวายไปตามภาพที่สร้างขึ้นลวงตนเอง เราต้องตระหนักว่า สิ่งต่าง ๆ เมื่อเจริญขึ้นได้ก็อาจเปลี่ยนเป็นเสื่อมได้ ดังนั้นต้องไม่ประมาท หลีกเว้น หรือกำจัดเหตุที่จะทำให้ความเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อม ขณะเดียวกันต้องรักษาความเจริญนั้นไว้ สำหรับผู้ที่พลาดเสื่อมลงไป ก็สามารถแก้ไขปรับปรุงได้ โดยละทิ้งเหตุปัจจัยที่ทำให้เสื่อมนั้นเสียกลับมาสร้างเหตุปัจจัยที่ทำให้เจริญต่อไป ยิ่งกว่านั้นความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปในทางเจริญอยู่ก็สามารถส่งเสริมเจริญยิ่งขึ้นได้ โดยเพิ่มพูนเหตุปัจจัยที่จะทำให้เจริญมากยิ่งขึ้น พร้อมกับต้องไม่ประมาทหลงละเลิก ในความเจริญนั้นจนามองไม่เห็นความเป็นไปของความเสื่อมและเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดความเสื่อมนั้น

4.5.1.2 ทุกขตา ความเป็นทุกข์ คือสิ่งทั้งหลายคงอยู่ หยุคงอยู่ ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องมีการเปลี่ยนไป เคลื่อนไป แปรไปตามสภาพของมัน จากการที่สิ่งทั้งหลายอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นี้ เรียกว่า เป็นทุกข์

เมื่อสรรพสิ่งทั้งปวง ไม่สามารถคงสภาพเดิมได้เช่นนี้ ทำให้ต้องรู้จักการปรับตัว และปรับปรุง จัดการทุกสิ่งทุกอย่างให้ตรงตัวเหตุปัจจัยของสิ่งนั้น ผู้ที่สามารถมีชีวิตอยู่อย่างรู้เท่าทันความจริง สามารถแสวงหาและมีความสุขอย่างมีสติ ให้ตระหนักว่าสิ่งใดเป็นทุกข์ก็ไม่เข้าไปยึดถือด้วยตัณหาอุปทาน ไม่สร้างกิเลส เข้ามาจำกัดตนเองให้เกิดความทุกข์ รู้จักที่จะอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ ด้วยการประพฤติปฏิบัติคุณธรรมต่าง ๆ ซึ่งทำให้จิตใจเบิกบาน และมีความสุข เช่น มีความรักความปรารถนาดีต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมมือร่วมใจกัน

บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม คุณธรรมเหล่านี้ช่วยให้บุคคลลดความขัดแย้ง เกือบชั่ง รัชยา แก่งแย่งชิงดีกันได้ ทำให้บุคคลดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ไม่ยึดมั่นถือมั่น ทำให้เกิดความสุขอย่างแท้จริง

4.5.1.3 อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน คือความไม่มีตัวตน สิ่งที่เป็นตัวตนนั้นแท้จริงสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เราสมมุติขึ้นเพื่อใช้เรียกทำความเข้าใจ เช่น คนเป็นเพียงส่วนประกอบของขั้น 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ประกอบกันเข้า ถ้าแยกแต่ละส่วนออกเสีย ความเป็นคนความเป็นตัวแทนก็หายไป

การที่คนทั้งหลายมองไม่เห็นอนัตตา หรือความเป็นจริงเพราะหลงอยู่กับรูปลักษณะที่ปรากฏแก่สายตามากกว่ามองให้ซึ่งเข้าไปเห็นความเป็นจริง (Reality) ซึ่งก่อให้เกิดกิเลสที่ผูกพันกับตนเอง เห็นแก่ตัว ทะนงตนสำคัญตนว่าเป็นนั้นเป็นนี่อยากยิ่งใหญ่ แสวงหาอำนาจมายกชูตน ยึดติดกับความคิดเห็นของตน ถือมั่นมงาย ซึ่งบุคคลใดก็ตามที่มีความรู้ความเข้าใจความจริงข้อนี้ จะทำให้บรรเทากิเลสตัณหาเหล่านี้ให้เบาบางลงได้ และเป็นหนทางที่จะทำให้บุคคลประกอบคุณงาม ความดี บำเพ็ญคุณธรรม เพื่อก่อให้เกิดความเบิกบานแจ่มใส และมีสุขอย่างแท้จริง

กฎแห่งไตรลักษณ์ เป็นเครื่องเตือนสติบุคคลทั่วไปมิให้หลงไหลในสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเอง ถ้าเราคิดใคร่ครวญสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายในโลกอย่างรอบคอบและมีสติจะทำให้บุคคลทั้งหลายมีความสุขขึ้น

4.5.2. สังกหัตถุ 4

ตามรูปศัพท์ คำว่า “สังคมสงเคราะห์” มาจากคำว่า “สังคม” กับ “สงเคราะห์” ส่วนความหมายทางธรรมะ “สงเคราะห์” ก็คือ “สังคห” เป็นภาษาบาลี แปลว่า ยึดเข้าไว้ด้วยกัน หมายถึง ทำให้สังคมรวมใจกัน ผนึกกำลังยึดเหนี่ยวกันไว้ (เพราะเทพเวที, 2532 : 2)

ดังนั้น งานสังคมสงเคราะห์จึงหมายถึงการทำให้สังคมรวมใจเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียว ทั้งกายและใจ

สังคหัตถุ เป็นธรรมะที่ใช้สังเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันของบุคคลในสังคม ดังนั้น สังคหัตถุจึงเป็นธรรมะที่นักสังคมสงเคราะห์ยึดเป็นหลักในการปฏิบัติงาน เพื่อช่วยให้มนุษย์สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามอัธยาศัย มีสาระสำคัญดังนี้

4.5.2.1 ทาน คือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือสงเคราะห์กันด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ คำแนะนำแก่ผู้อื่น

4.5.2.2 ปิยวาจา คือ การรู้จักใช้วาจาที่อ่อนหวาน สุภาพไพเราะ นำฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลชักจูงไปในทางที่ดีงาม แสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ เพื่อทำให้เกิดความรักใคร่ นับถือ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4.5.2.3 อุตถจริยา คือ การรู้จักบำเพ็ญตนช่วยเหลือกิจการสาธารณประโยชน์ ช่วยปรับปรุงแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้น

4.5.2.4 สมานัตตา คือ การรู้จักวางตนในสังคมให้เหมาะสมแก่ฐานะ สภาวะและเหตุการณ์ ไม่เอาเปรียบ วางตนเสมอดั้น เสมอปลาย ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้สังคมเกิดประโยชน์สุขร่วมกัน (พระราชวรมนี, 2527 : 9)

การอยู่ร่วมกันในสังคมควรพยายามฝึกตนเองให้มีมนุษยธรรมปฏิบัติ ธรรมะ โดยยึดหลัก “สังคหัตถุ 4” เพื่อให้สังคมเจริญก้าวหน้า รุ่งเรือง กลมเกลียวสามัคคี และมีความเป็นอยู่ในสังคมด้วยการสร้างสรรค์จรโลงสังคมให้ดีงาม

4.5.3. อริยมรรค 8

มรรค 8 ทางสายกลาง คือหนทางที่บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติตามไปสู่ภาวะแห่ง การพ้นจากความทุกข์นั่นเอง โดยมีสาระสำคัญดังนี้ (บุญมี แทนแก้ว และคณะ, 2538 : 125-135)

4.5.3.1 สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ได้แก่ความเห็นที่เกิดจากปัญญาความรู้ แจ่มในอริยสัจ 4 ประการคือ

1) รู้จักทุกข์ รู้ว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์เมื่อ ุบัติขึ้นแล้ว จะต้องเผชิญกับสภาวะแห่งความทุกข์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2) รู้จักเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์

3) รู้จักความจริงเรื่องการดับสิ้นแห่งทุกข์

4) รู้หนทางไปสู่ความพ้นทุกข์

เมื่อเราอยู่ในเรื่องสภาวะแห่งทุกข์ เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ตัวเราไม่ยึดมั่น ถือมั่น ก็จะไม่มีความทุกข์ เมื่อเราละวางจากการยึดมั่นถือมั่นก็จะไม่ถูกกิเลสเผา อะไรที่เข้ามากระทบ จิตใจเราเห็นเป็นเรื่องธรรมดา เป็นธรรมชาติ ทุกสิ่งมีเกิดแล้วก็เปลี่ยนแปลงไป ในที่สุดก็แตกดับ ก็จะทำให้เราเห็นถึงสังขธรรม

4.5.3.2 สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ หมายถึง การดำริ 3 ประการดังนี้

1) การสังวรณัระวัง ไม่ปล่อยความคิด (การดำริ) ให้เพลิดเพลิด หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันเป็นเหตุให้ติดอยู่ในกิเลส และเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ตลอดไป

2) ไม่พยายามทำปองร้าย หรือจองเวรกับผู้อื่นต้องกำจัดความโลภ อิจฉา ริษยา อยู่เสมอ

3) ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีเมตตา รักใคร่ สงสาร ตลอดจนคิดช่วยเหลือ ให้เขาพ้นจากความทุกข์

ข้อ 4.5.3.1 – 4.5.3.2 ได้แก่ ความเห็นชอบ และคำริชอบคือการเกิด ปัญญา รู้แจ้งเห็นจริงของสังขารซึ่งนำไปสู่การพ้นทุกข์อย่างแท้จริง

4.5.3.3 สัมมาวาจา วาจาชอบ คือ สำรวมระวังในคำพูด ละเว้นจากการ พูดปด พูดส่อเสียด พูดเพื่อเจ้อ ควรพูดให้ถูกกาลเทศะ พูดจริง พูดอ่อนหวาน พูดในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์และพูดด้วย เมตตาจิต

4.5.3.4 สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ การประพฤติชอบ 3 ประการคือ

1) ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ทรมานสัตว์ การใช้งานสัตว์พาหนะจน เกินกำลัง การกักขังสัตว์ทิ้งไว้ การเล่นสนุกเช่นขว้างปาสัตว์

2) ละเว้นจากการลักทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตน หรือของที่เจ้าของ หวงห้าม การรับสินบน การปกปิดผู้อื่น เห็นแก่ตัว โดยไม่มีความละอาย

3) ละเว้นจากการประพฤติดีกในกาม

4.5.3.5 สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ คือ การประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงชีวิต ในทางสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ควรละเว้นการค้าขายที่ไม่ชอบธรรม ดังนี้

1) ค้าขายเครื่องที่ใช้ในการทำลายกัน เช่น ระเบิด ปืน ฯลฯ

2) ค้าขายมนุษย์

3) ค้าขายสัตว์สำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหาร

4) ค้าน้ำเมา ตลอดจนสิ่งเสพติดทุกชนิด

5) ค้าขายยาพิษ

ข้อ 4.5.3.3 – 4.5.3.5 ได้แก่ วาจาชอบ การงานชอบ และเลี้ยงชีวิตชอบ คือ การบำเพ็ญศีลเป็นการบังคับกาย วาจา ให้เรียบร้อย

4.5.3.6 สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือความเพียรพยายาม 4 ประการคือ

1) ระวังมิให้บาปหรืออกุศลเกิดขึ้น

2) ละบาปที่เกิดขึ้นให้หมดไป

3) เพียรพยายามทำบุญ หรือกุศลให้เกิดมีขึ้น

4) รักษาบุญหรือ กุศล ที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อมไป

4.5.3.7 สัมมาสติ ความระลึกชอบ คือ มีสติระลึกได้คิดก่อนที่จะทำ ก่อนที่จะพูด จะทำให้ไม่เกิดการผิดพลาดในการทำกิจกรรมการงานทั้งปวง

4.5.3.8 สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ คือ ตั้งใจมั่นในการที่จะฝึกจิตของตนให้ สงบเป็นสมาธิ

การทำจิตใจให้เป็นสมาธิ เป็นการฝึกฝนให้เกิดความแน่วแน่นมั่นคงแห่งจิตขึ้น เพื่อขจัดความฟุ้งซ่านลุ่มหลงมัวเมา ในอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นหนทางที่ทำให้สมองแจ่มใส ปัญญาเกิดขึ้น ความทุกข์บรรเทาลง จิตใจแจ่มใส

ข้อ 4.5.3.6 – 4.5.3.8 ได้แก่ ความเพียรชอบ ความระลึกรชอบ และตั้งใจชอบ คือ การบำเพ็ญสมาธิ ใช้บังคับจิตใจให้มีความมั่นคง ไม่หวั่นไหว อันเป็นหนทางให้พ้นจากความทุกข์ ประสบแต่ความสุขอย่างแท้จริง

มรรค 8 คือธรรมที่สอนให้บุคคลปฏิบัติตนอยู่ในทางสายกลาง ดังนั้นหากผู้ใดนำอริยมรรค 8 มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตจะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขในชีวิต

การให้บริการงานสังคมสงเคราะห์ มุ่งหวังจะช่วยบรรเทาทุกข์ให้แก่ผู้รับบริการ ฉะนั้น นักสังคมสงเคราะห์จึงสามารถที่จะใช้สาระในมรรค 8 แนะนำผู้รับบริการในการดำรงชีวิตจะทำให้เขาพ้นจากความทุกข์ และประสบความสุขในชีวิต

4.5.4. พรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร 4 เป็น ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ เป็นคุณธรรม เป็นนโยบายขั้นสำคัญที่ชักจูงใจให้บุคคลประพฤติ ปฏิบัติ เป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้หมดจดงดงาม พรหมวิหารมี 4 ประการคือ (กนก จันทร์ขจร, 2532 : 147 - 148)

4.5.4.1 เมตตา คือความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนมีความสุข เป็นความรู้สึกที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความลำเอียงหรือคิดร้ายทำลายกัน ผู้ใดมีความเมตตา ทำให้สามารถกำจัดความอาฆาตพยาบาทซึ่งกันและกันได้

4.5.4.2 กรุณา ความสงสาร ความปรารถนาที่อยากจะช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ยากลำบาก มีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจสงสารเมื่อผู้อื่นมีทุกข์ ผู้ใดมีความกรุณาทำให้สามารถกำจัดการเบียดเบียนซึ่งกันและกันได้

4.5.4.3 มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี การที่เห็นผู้อื่นมีความสุข และประสบความสำเร็จมีความเจริญก้าวหน้าแล้วยินดีชื่นชมด้วย และทำให้มีจิตใจเข้มแข็งเบิกบาน ผู้ใดมีมุทิตา ทำให้กำจัดอคติ ความอิจฉาริษยา ความไม่พอใจซึ่งกันและกันได้

4.5.4.4 อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง ไม่ยินดียินร้าย วางจิตราบเรียบสม่ำเสมอ มีจิตมั่นคงเที่ยงตรงจุดตาชั่ง เมื่อเห็นการที่บุคคลได้รับผลดีหรือผลชั่ว พร้อมจะวินิจฉัยและปฏิบัติด้วยความเที่ยงธรรม วางเฉยเมื่อเห็นเขาได้รับผิดชอบตนเองได้

หรือในเมื่อเขาต้องได้รับผลอันสมควรแก่ความรับผิดชอบของเขาเอง ไม่เข้าข้าง ไม่ก้าวก่าย
แทรกแซง

ชีวิตของบุคคลในสังคมทุกวันนี้ ประสบกับความสับสนวุ่นวาย ทั้งนี้
เพราะไม่ปฏิบัติธรรมในการกำกับความประพฤติ ให้ดำเนินชีวิตอย่างหมดจดงดงาม นั่นคือ
พรหมวิหาร 4 ดังนั้น ถ้าผู้ใดมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติตน ลสำรวจตัวเอง และพยายามขัดเกลากิเลส
ของตนให้หมดไปด้วยธรรมในข้อนี้ จะทำให้สังคมลดปัญหาลงอย่างมาก

4.5.5 อธิบาท 4

อธิบาท 4 เป็นหลักธรรมในการสร้างความสำเร็จให้แก่ตนเอง ได้แก่

4.5.5.1 **ฉันทะ** ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ในการประกอบกิจการงานใด ๆ จะ
ต้องมีใจรักและพอใจในสิ่งนั้น ถ้าจะทำการใดให้สำเร็จต้องตั้งใจ ทำในสิ่งที่มีคุณประโยชน์แก่ตน
และส่วนรวมไม่ทำให้คนอื่นต้องลำบากเดือดร้อน

4.5.5.2 **วิริยะ** ความเพียรพยายาม ความสำเร็จจะเกิดขึ้นได้ต้องมีความเพียร
พยายามในการกระทำสิ่งนั้น มีความมานะ อดทน ไม่ท้อถอย

4.5.5.3 **จิตตะ** เอาใจใส่ในสิ่งนั้น เมื่อมีความพอใจในกิจการงานที่กระทำ
และ มีความเพียรพยายามในการทำงานสิ่งนั้น ยังไม่เพียงพอ ถ้าจะทำงานให้สำเร็จจะต้องมี
ความเอาใจใส่ มีใจจดจ่อกระตือรือร้น หุ่นเทกำลังใจและกาย เพื่อทำงานนั้นให้สำเร็จสมประสงค์

4.5.5.4 **วิมังสา** หมั่นตรองพิจารณาหาเหตุผลในการทำงานนั้น เพื่อเลือก
การกระทำในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมพอดี ไม่ให้ขาดตกบกพร่องและหาวิธีการแก้ไข ปรับปรุงให้
ดีขึ้นต่อไป

การประกอบกิจการงานทั้งหลายทั้งปวง ย่อมมีทางได้ มีทางเสีย มีทางเจริญ
มีทางเสื่อม ดังนั้นจึงควรหมั่นตรองพิจารณาหาเหตุผลเพื่อเลือกกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควร อันเป็น
หัวใจไปสู่ความสำเร็จ อธิบาท 4 เป็นธรรมในการสร้างความสำเร็จในชีวิต ซึ่งต้องประพฤติให้
เกิดขึ้นทั้ง 4 ประการ จึงจะบรรลุความสำเร็จได้

4.5.6. สัปปริสธรรม

สัปปริสธรรม เป็นธรรมของสัตบุรุษ คือ ธรรมของคนดี ในขณะที่เด็ก
ผู้ใหญ่มักพร่ำสอนเสมอว่าให้ประพฤติตนเป็นคนดี ลักษณะของการเป็นคนดีมีลักษณะแตกต่าง
กันไป เช่น คนดี ของบิดา มารดา คนดีของครูอาจารย์ คนดีของเพื่อน คนดีของสังคม (สายจิตร
สิงหนเสนี, 2541 : 167-169)

สำหรับการเป็นคนดีตามหลักพุทธศาสนามีลักษณะดังนี้

4.5.6.1 ความเป็นผู้รู้จักเหตุ (ธัมมัญญตา) เป็นผู้รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต รู้ว่าเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น รู้ว่าต้องปฏิบัติอย่างไรตามภาระตำแหน่ง หน้าที่ จึงจะเกิดผลสำเร็จในชีวิต ทำให้การทำงานก้าวหน้า

4.5.6.2 ความเป็นผู้รู้จักผล (อรรถัญญตา) เป็นผู้รู้เท่าทันเหตุการณ์ รู้ผลเสียที่เกิดขึ้นจากการกระทำ ผลที่ตามมาคือจะคิดทำสิ่งใดก็ทำโดยรอบคอบ ไม่วู่วาม ทำกิจการใดมักได้รับผลดี

4.5.6.3 ความเป็นผู้รู้จักตน (อัตตัญญตา) การเป็นผู้รู้จักตนเอง รู้สถานะของตน รู้ว่าตนเป็นใคร มีสถานะอย่างไร กำลังทำอะไรอยู่ รู้ว่าตนเองเป็นอย่างไร จะทำให้รู้จักวางตนได้เหมาะสม ไม่ก้าวก่ายหน้าทีของผู้อื่น

4.5.6.4 ความเป็นผู้รู้จักประมาณ (มัตตัญญตา) รู้จักความพอดี รู้จักประมาณตน รวมไปถึงการรู้จักประมาณในการบริโภคการใช้จ่ายทรัพย์ เป็นต้น

4.5.6.5 ความเป็นผู้รู้จักกาล (กาลัญญตา) รู้จักการทำงานตามเวลา ทำให้ทันเวลา ให้ถูกเวลา ตรงเวลา และจัดเวลาให้เหมาะสม

4.5.6.6 ความเป็นผู้รู้จักชุมชน (ปริสฺตัญญตา) คือ รู้จักปรับตนเองให้เข้ากับชุมชน

4.5.6.7 ความเป็นผู้รู้จักบุคคล (ปุคคลัญญตา) คือ รู้จักเลือกคบคนดี การคบกับคนดีจะทำให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง

คุณธรรมทั้ง 7 ประการนี้ เป็นเครื่องแสดงออกถึงความเป็นคนดีที่สมบูรณ์ตามหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะต้องฝึกตนเองให้พร้อมด้วย เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักสังคม และรู้จักบุคคล จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนดีที่สมบูรณ์

4.6 สรุป

เนื่องจากพฤติกรรมมนุษย์มีหลายแง่มุมและมีความสลับซับซ้อน ดังนั้นจึงมีกลุ่มบุคคลพยายามที่จะศึกษาและอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์จากแง่มุมต่าง ๆ ที่เราเรียกว่า “ทฤษฎี” การที่เรามีทฤษฎีทำให้เราสามารถอธิบาย เข้าใจ ตีความ วิเคราะห์ และ ทำนายพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ถูกต้องชัดเจน

ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ นักสังคมสงเคราะห์ควรศึกษาและนำทฤษฎีต่าง ๆ เหล่านี้มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ ทำให้ทราบว่าอะไรเป็นปัญหาที่แท้จริงที่ผู้รับบริการ กำลังประสบอยู่ อะไรเป็นสาเหตุที่อยู่เบื้องหลังปัญหานี้การนำทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้ในการปฏิบัติงานจะทำให้ นักสังคมสงเคราะห์มีความคิดที่กว้างไกล สามารถวิเคราะห์ปัญหาได้ละเอียดลึกซึ้ง และเป็นประโยชน์ในการให้การช่วยเหลือต่อไป

ทฤษฎีที่ใช้ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ มีดังนี้

4.6.1 ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ ผู้เสนอทฤษฎีนี้คือ ซิกมันด์ ฟรอยด์ เขามีความเชื่อว่าสภาวะจิตของมนุษย์ประกอบไปด้วยจิตสำนึก และจิตใต้สำนึก ซึ่งจิตใต้สำนึกเป็นส่วนที่มีอำนาจมาก เป็นที่รวมของความต้อการ ความปรารถนา ที่คนเราสะสมไว้เป็นจำนวนมาก ดังนั้น การที่เราเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างแท้จริง จะต้องศึกษาจิตใต้สำนึกของบุคคล ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมทั้งหลายของบุคคลขึ้นอยู่กับจิตใต้สำนึกของเขา

4.6.2 ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการของอีริกสัน ซึ่งให้ความสำคัญกับพัฒนาการของบุคคลตั้งแต่ทารกจนถึงวัยชรา เขาเชื่อว่าถ้าบุคคลได้รับการตอบสนองตามขั้นตอนในแต่ละระยะของวัย ก็จะทำให้มีบุคลิกภาพเป็นปกติ แต่ถ้าความต้องการในขั้นตอนใดไม่ได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอก็จะทำให้เกิดปัญหาข้อขัดข้องต่าง ๆ เกิดขึ้น

4.6.3 ทฤษฎีแห่งระบบ เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญต่อระบบต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งมีอิทธิพลต่อกันและกัน ระบบสังคมทุกระบบย่อมต้องรักษาคุณภาพของระบบตนเองอยู่เสมอ

4.6.4 ทฤษฎีบทบาท เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญของบุคคล ครอบครัว กลุ่ม และชุมชน ในสังคมและวัฒนธรรมที่เขาอาศัยอยู่ ถ้าบุคคลเข้าใจในบทบาทของตนและประพฤติ ปฏิบัติไปตามบทบาทของตนในสังคม จะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข

4.6.5 แนวคิดทางพุทธศาสนา นักสังคมสงเคราะห์จะต้องนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาและแนวคิดทฤษฎีของการสังคมสงเคราะห์แบบตะวันตก มาปรับใช้ให้ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของคนไทย และถ้าผู้รับบริการได้นำเอาธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ไปใช้ปฏิบัติตนแล้วย่อมจะทำให้ตนเองมีความสุขความเจริญอย่างแท้จริง ธรรมะในพระพุทธศาสนาดังกล่าวประกอบด้วย

4.6.5.1 กฎแห่งไตรลักษณ์ เป็นกฎแห่งสิ่งทั้งหลายในโลกที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนอน มีเกิดมีดับเป็นธรรมดา ดังนั้นทุกสิ่งล้วนเป็นของที่ใช่ของตน ไม่มีตัวตน

4.6.5.2 สังคหวัตถุ 4 เป็นธรรมที่ทำให้สังคมรวมใจกันสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ตามสมควรแก่อัธภาพ ก็จะทำให้สังคมมีแต่ความสงบร่มเย็น

4.6.5.3 อริยมรรค 8 เป็นธรรมะของการประพฤติตนในทางสายกลาง ซึ่งจะทำให้บุคคลพ้นจากความทุกข์ ชีวิตจะประสบแต่ความสุข

4.6.5.4 พรหมวิหาร 4 เป็นธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ เป็นคุณธรรมสำคัญที่
ชักจูงใจให้บุคคลประพฤติ ปฏิบัติ เป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้หมดจดงดงาม

4.6.5.5 อิทธิบาท 4 เป็นธรรมในการสร้างความสำเร็จให้กับตนเอง

4.6.5.6 สัจปรีชธรรม เป็นธรรมของคนดี พึงปฏิบัติในสังคม

